

Opptegnelser fra en Reise i Jylland i Septbr. 1850

af

E. Møller Sølst,
Cand. philos.

Nedenstaaende Opptegnelser har jeg troet, at kunne have nogen Interesse navnlig for de af dette Tidsskrifts Læsere, der ikke selv have havt Leilighed til at bereise den større Deel af Jylland.

Da min Hensigt fornemmelig var at skaffe mig en Forestilling om, hvad Engvandingen er, og hvad den kunde være i Jylland, lagde jeg min Reiseplan efter de Beretninger, der fra Tid til anden herom ere indkomne til Landhuusholdningssekskabet, og som for en Deel findes i nærværende Tidsskrift, navnlig i 8de Bind. (1847).

Fra Narhuus tog jeg mod Vest gjennem nogle af Jyllands smukkeste Egne syd for Brabrand Sø til Sophiendal og Nye Mølle (ved Himmelbjerget). Her havde Eieren af Nye Mølle, Hr. Hollesen, i denne Sommer ladet anlægge et Stykke Eng paa 5 Skpr. Land; det var et særdeles smukt Hængeanlæg paa sandet Bund, og som rigeligt kunde vandes af Mølle-Søen. Det vil saaledes forhaabentlig kunne blive et Mønster for, hvad en Eng kan give her i Landet under gunstige Betingelser, uden at Engen dog modtager mere Kraft end den, Vandet giver den; thi Enge, der optage Gjødningsvand, maae sættes udenfor de almindelige Betingelser. Saaledes var ogsaa her fort Vand gjennem

denne Eng ind til en hosliggende, hvor det skulde for-
tynde Bandet, der kom fra en stor Svinesti, og som
tidligere naturligviis havde affvedet Græsset og kun frem-
bragt forskellige Arter af Gaasfod (*Chenopodium*).
Paa denne Eng var gjort et naturligt Anlæg, men da
den modtog saa stærk en Gødning, frembragte den alle-
rede en Græsvært, som vist let vil kunne maale sig
med Afgrøden paa ethvert Kunstanlæg. Ligeledes havde
Eieren ladet udføre et Kunstanlæg paa en af Himmels-
bjergets Skrænter, som jeg dog ikke havde Leilighed til
at see; det var 5 Tdr. Td. og havde kun kostet 40
Rbd. pr. Td. Td.,*) da her ingen Tørv var at af-
strælle eller lægge paa. Men deraf følger ogsaa, at
der i flere Aar ikke kan vandes ordentligt, indtil der
har dannet sig en Græstørv paa Sandet. Det skal
nu vise sig, om her er tilstrækkeligt Vand til den san-
dede Skrænt, og om det overhovedet er godt, da det
skal samles fra Skovbække.

Herfra tog jeg nordpaa og saae flere af de i dette
Tidskrift omtalte Enge; det var bestandig Moseenge
uden synderligt Fald, og derfor udelukkende anlagt i
kunstige Bede, men der var gjerne for lidt Vand og
tilmed Mosevand. Naar dertil kommer, at Engene ikke
kunde blive fuldkommen tørre, saa der ikke kunde fjøres
paa dem, saa maatte man vente, hvad der ogsaa var
Tilfældet, at her fandtes overveiende sure Enges Græs-

*) Under nogenlunde gunstige Forhold kunde maafee 80 Rbd.
pr. Td. Td. for Kunstanlæg ansees for passende Middels-
priis; dette var ogsaa Priisen for det først omtalte Kunst-
anlæg.

fer, som Starer, Mose=Bunke og undertiden Padderokker. *) Dog maa det ansees for et godt Udbytte, naar saadanne Enge, der have kostet mellem 70 og 100 Rbd. at anlægge, og som tidligere neppe gave 1 Læs usfelt Hø pr. Td. Td., nu give i 2 Slæt omtrent 6 Læs pr. Td. Td. Hertil maa nu bemærkes den større Udgift ved Hø høsten, naar Høet skal bæres af Mennesker ud fra Engen, og Bekostningerne med at oprense Rønderne, som vel ere størst paa Moseengene, da de paa disse vore saa hurtigt til, og derfor hvert Aar bør oprenses. — Ved Frysendal blev 2den Slæt flaaet til halvt af Huusmænd, der altsaa selv beholdt det halve, imod at bringe den 2den Halvdeel tørt i Huus hos Eierne. — Langs med Gudenaas findes neppe noget betydeligt Enganlæg, da Naturen her frivilligt afgiver et rigeligt Græsforraad, og jeg formoder, at disse Enge i det Hele ligne de smukke Enge mellem Viborg og Randers langs med Nørreaaens Bredder. Men Naturen maa her næsten ene raade sig selv, endskjøndt der vistnok var overordentlig meget at gjøre med det rige Vandforraad, naar man dermed vilde vande de mange ufrugtbare Strækninger langs med Adalen, istedetfor at det nu ofte volder de tilstødende Eiere megen Ulempe og Fare for at miste deres Hø ved Oversvømmelse. De maae derfor mindst een Gang om Sommeren samles, for at

*) For dem, der skulde ønske, at see noget nærmere om disse Planter, skal jeg bemærke, at de findes beskrevne dels i Dreiers „Danske Foderurter,“ og dels i Joh. Vanges „Haandbog i den danske Flora“, som med dette Aars Udgang fuldstændig vil have forladt Pressen.

affkjære den frodige Plantevært i selve Aaleiet, for at give Bandet friere Løb, og denne Afgrøde, som Aaen selv giver, føres da af Strømmen videre bort til stor Fare for de nedensfor liggende Fiskerier.

Det syntes, som om Interessesen her var temmelig lidet vækket for at benytte det fortrinlige Vand; ofte løb smaa Bække ned i Aaen, som ved lidt Veiledning kunde gjøre megen Nytte, men nu kun ere til Besvær. Dog havde Hoffunker Neergaard til Biskum, en Gaard, der ligger $1\frac{1}{2}$ Miil østen for Viborg ved denne Aas nordre Bred, betydeligt forbedret sine Enge ved naturlige Anlæg.

Tæt ved Viborg ved Åsmild og Bruunshaab saae jeg nogle af de smukkeste Kunstanlæg, jeg traf paa. Til Brunshaab hørte en Eng paa 8 Td. Pd. og bag ved denne laae en paa 16 Td. Pd., der hørte til Åsmild. Disse vare ogsaa Moseenge, der havde kostet, ligesom de tidligere nævnte, fra 70—100 Rbd. pr. Td. Pd. Men her var Vand nok og Engene ikke for fugtige; dog blev ogsaa her Høet baaret bort paa Bærebøre, men dette skeede vistnok meest for at skaane Anlægget. Der blev netop høstet paa Engen ved Bruunshaab d. 12. Sept., da jeg var der; den anden var endnu ikke flaaet, den er maaffee i det Hele lidt tilbage for Engen ved Bruunshaab, da denne først modtager det gode Vand fra Viborg Sø, der gaaer gjennem Klædesabrikken. Det var fornøieligt at see saa liden Forskjel, her var paa Ryggene og Ravningerne, hvad ellers sjældent er Tilfældet, da Folk gjerne danne Ryggene ved at tage Muldjorden bort, hvor Ravningerne

skulle være, her bliver Jorden altsaa magrere og mindre frugtbar. Forøvrigt kunne vistnok reent klimatiske Forholde give Anledning til denne Forffjel, hvor Engen ikke rises den yderste Opmærksomhed. — Høet var her af fortrinlig Bestaffenhed og overgif langt det, jeg var vant til at see paa lignende Enge. Desværre var Tiden saa langt fremrykket, at jeg ikke kunde adskille de enkelte Græsarter paa saa Undtagelser nær, da anden Slæt høstedes, før den satte Top. — Det var en forbausende Forffjel, naar man sammenlignede disse Engtæpper med Naboernes Moseenge, som de tidligere fuldkommen havde lignet, thi disse bestode af lutter Piiil og Pors, Padderoffer og Mos o. s. v., hvoraf der neppe var 1 Pæs pr. Td. Pd. — Til Asmild laae endnu et Stykke af denne Mose uopdyrket, det blev først udgrøftet for at kunne bære Hestene, og derpaa besaaet med Baarsæd, førend det lagdes ud med kunstigt Græs til Eng. Endnu hørte til Asmild et Kunstianlæg paa 10 Td. Pd., som ikke havde tilstrækkeligt Vand og derfor ikke gav over 3 Pæs Hø pr. Td. Pd., men hver Td. Vand havde ogsaa kun kostet 30 Rbd. at gjøre istand, da Jordsmonnet her var meget gunstigt.

Herfra gif jeg ad Vandveien mellem Viborg og Varde til Karup og kom saaledes tværs over Aalheden. Vandveien bestaaer af en lige udstuuet Bei med en Grøft paa hver Side, men naar Grøfterne ere bevorede med Lyng eller ffulte med Rankerne fra Meelbær eller Kræflinger, (Kævlinger, som Jyderne kalde dem) og Hjulsprene gaae ud og ind paa den lyngbevorede Bei, skal man ikke have ganske let ved at skjælne den fra de naturlige af alle Beie, der overalt gien-

nemfrydse Heberne. — Skjøndt man træffer paa Hebe allerede tæt udenfor Viborg, antager dog denne først sin mørke og alvorlige Character (Kyngen var dengang afblomstret), naar man er kommet forbi Hald, der er omgivet af ordentlig Ege- og Naale-Skov; man kommer da over en ikke ubetydelig Høideryg, der kommer fra Vest og taber sig ned mod Hald-Ø, fra Toppen af den seer man tydeligt Viborg over Skovene ved Hald. — Paa denne Hebe var det, at Regjeringen engang fik den Idee at indbyde Lybskere til at nedsætte sig, paa en Jord, der vel kan beplantes, men kun lidet egner sig til at dyrkes, thi Mergel er hidtil ikke funden og Enge havees ikke; dertil kommer, at Producterne vanskeligt kunne affættes. Kolonisterne fjøre det Korn, de kunne undvære, til Viborg, hvor det sælges paa Torvet til Byens Forbrug. Følgen er ogsaa, at de kun lidet have bebygget de store Strækninger, der omgive de 2 oprindelige Byer, Frederikshøi og Frederikshede. — Dog maa man ikke troe, at de leve i den usleste Fattigdom; efter deres tarvelige Fordringer til Livet ere de endog velhavende. Midt mellem Byerne og omtrent midt i Aflheden ligger Kirken*) og Præstegaarden. Som Exempel paa, hvad Værd Jorden her ansees for at have, skal jeg anføre, at der til Præstegaarden hører 1100 Td. Pd. til — 1½ Td. Hartkorn,

*) Kirken seer ud som et stort Huus (uden Skorstene), forresten er den ret net. Her prædiktes efter gammel Skik Lybsk de 5 Søndage af 6, skjøndt der nu kun ere meget faa egentlige Lybsktalende tilbage.

og her var en Besætning af 2 Heste, 2 Stude, 6 Køer og 60 Faar. — Ved Kirken ligger en Skov, med Naaletræer paa 12 Td. Td., som den forrige Præst, Hr. Carstens, har plantet; den vil engang kunne blive baade til Prydelse og Nytte for Præstegaarden.

En Mil sydvest for Frederikskirke ligger Anneret Karup. Det er en ældgammel, dansk By, der i katolske Tider havde en anseelig Kirke og en hellig Kilde tæt østen for Kirken, som den Gang drog mange Troende og Lidende til Kirken. Nu har al den Herlighed tabt sig, Kirken er nu ganske, som Frederikskirken, og Kilden er kun tilbage i Folks Erindring. — At Byen netop ligger paa det Sted, er ingen Tilfældighed, thi her falde de 2 Aaer, Aaresvad-Aa og Haller-Aa, i Karup-Aa, og denne Riigdom af Vand er her af den største Betydning for Beboerne; den første Aa driver en Mølle, som ellers neppe findes i Miles Afstand, og Haller-Aa er opstemmet og benyttet til at vande store Landstrækninger med, hvilket oftere er omtalt i dette Tidsskrift. — Selv fraset den Fordeel, man kan gjøre sig ved at vande, er det ogsaa af Bigtighed for selve Dyholdet at boe ved Aaerne, thi i Heden maa der ofte graves 30–40 Al. og derover, for at træffe Vand, og Brønde af denne Dybde ere ikke alene befostelige, men farlige at bygge, da det løse Sand let flyder til under selve Arbeidet. Jorden var derfor ogsaa udfisfret i Form af en Biste, i hvis Centrum Byen ligger, og dette giver naturligviis en yderst ubeqvem Beliggenhed for den enkelte Gaard, naar man betænker, at Gaardene have et Areal af indtil 700 Td. Td., hvoraf

den største Deel altsaa ligger meget langt fra Gaarden, og Veien frem og tilbage ved Markarbeidet tilbagelægges ikke meget hurtigt, da der neppe er saa mange Heste som Gaarde i Byen. De fleste Bønder have udelukkende Stude, — selv til at kjøre til Gilde med.

Det er ret mærkeligt, at denne By, som i mere end een Henseende kan gjøre Fordring paa at have en gammel Historie, ogsaa med Hensyn til sin Engvanding vistnok i det mindste er det Sted, hvor der først begyndtes derpaa her i Landet, og det blev sagt mig, at det skal være omtrent 60 Aar siden, at man begyndte her, netop paa samme Tid, som man i Tydskland begyndte at vande. Vist er det, at Bønderne for mere end 30 Aar siden paatog sig det store Foretagende at opdæmme Haller-
Aaen omtrent en halv Meil fra Byen og føre Vandet i Kanaler om paa deres Heder, som de derved efterhaanden forvandlede til taalelige Græsgange. En særdeles forstandig og livlig, gammel Mand, Biskop Jacobsen, havde den Gang ledet dette Foretagende; han fortalte mig, hvorledes han maatte anvende al sin Klogt, for at naae sit Maal. Saaledes, da han endelig havde overtalt de andre Bønder til i Fællesskab at grave en Kanal, der skulde føre Vandet ind paa deres Jorder, noiedes han ikke hermed, men lod dem ogsaa underskrive en ordentlig Contract herom. Det viste sig ogsaa at være nødvendigt, thi da de havde gravet nogle faa Dage, faldt en Mand fra og forboød endog de Andre at føre Vandet ind over hans Jord. — Dette ængstede meget de Fleste, men Biskop J. bad dem, overlade Sagen til sig; saa sagde han til dem den Aften, de naaede

Mandens Jord, at han vilde give det fornødne Brændevin, om de vilde blive ved at grave videre, istedetfor at gaae hjem. Det gjorde de ogsaa, og da Manden næste Dag stod tidlig op, for at være paa sin Post, saae han til sin store Forundring, hvad der var skeet; han vilde nu kræve Bisti J., der i Virkeligheden var Sognets Foged, til Regnskab herfor, men denne holdt sig til Underkristen, og Manden maatte finde sig i Nismelighed.

Resultatet var egentlig ikke glimrende, naar man saae, hvor meget Lyng der endnu var mellem Græsset efter 30 Aars Banding, men naturligt er det jo, at Bandet søger Lavningerne, og de smaa Høider staae usforstyrrede, tilmed maa man jo ogsaa erindre, at her i Begyndelsen manglede Kyndighed og Erfaring til at lede Arbeidet. — Saaledes fortalte Manden mig, at han maatte gjøre flere bittere og arbejdsplidende Erfaringer, førend han blev nogenlunde Herre over Bandet; han havde blandt andet ikke beregnet, at Bandet skulde have noget Fald, men var glad, naar han kunde finde Niveauet, og dette fandt han, ved at sætte en Flaske, halv fyldt med Vand, paa Jorden og lægge et Stykke Sivstraa paa Bandet, saa lagde han sig ned paa Jorden og figgede i Retning af Straaet. — Det maa virkelig have været en besværlig Maade at nivellere paa, jeg har senere selv prøvet det, men jeg fik ikke Andet ud deraf, end nogen Hovedpine.

Senere undersøgte han ogsaa Faldet ved Hjælp af Vinkelmaalet, som paa flere Steder i Tydskland bestandig bruges; eller han for længere Afstande nedrammede

2 Pæle i Jorden, som han stillede med Vinkelmaalet fuldkommen vandret; ved nu at see langs med disses Overflade, fik han et sikkert Overblik over Faldet. — Dette, sagde han, kunde let falde ham ind, da han, som Tømmersmand, var vant til at bruge Vinkelmaalet. — Jeg har først seet dette hos Schwerg i hans „Anleitung zum practischen Ackerbau“, men drømte den Gang ikke om, at en jydsk Bonde havde fundet paa det samme af sig selv.

For nogle Aar siden blev ved Landhuush. Selsk. Virksomhed, for at skaffe de Bønder Raad og Veiledning, der ønskede det, meget her rettet og forbedret i det Enkelte, saa at Græsproduktionen nu er i bestandig Tiltagende og følgelig Dvægholdet betydelig forøget.*) En Deel af disse Enge behandles nu i Engmester Feddersens Hænder med Sagkundskab. Han dannede Rygge med Ploven, og efter at have dyrket Jorden i faa Aar, lægges den ud til Eng; nu udfjæres ordentlige Rrender paa Ryggene og i Algerrenderne, ligeledes begynder han efter Vincents Methode at forsyne alle Fordelingsrender med Stiksluser, hvorved man kan bestemme, hvor meget Vand hver Ryggende efter sit Cubitindhold behøver; man kan herved betydeligt oekonomisere med Vandet. Denne Maade, at danne Rygganlæg paa, er unægtelig yderst hensigtsmæssig, navnlig paa saa høi og sandet Jord, der saa let med Ploven kan skaffes en temmelig

*) Det vilde vist have almindelig Interesse, om Engmester Feddersen, eller en anden, med Forholdene bekendt Mand, vilde meddele nogle nærmere statistiske Oplysninger herom, som jeg ikke seer mig istand til at give.

jevnt Overflade, og desuden ikke let tager nogen Skade, om den paa Steder for en lille Uregelmæssigheds Skyld skulde faae temmelig meget Vand. Dog maa man ikke troe, at disse Sandjorder, der af sig selv kun frembringe Sand-Star, Ratteskjæg og Sandskjæg, strax skulle afgive rigeligt og frodigt Græs, tilmed naar de, som her er Tilfældet, ikke engang faae overslødigt Vand, som endog kommer fra lignende ufrugtbare Egne og ikke gaaer gjennem frugtbare og gjødede Marker. Dette skal forøvrigt ikke være sagt, for at affrække fra lignende Forsøg, kun maa man ikke gjøre sig større Forhaabninger, end retfærdigt er.

Baade syd og navnlig vest for Karup traf jeg hyppigt Spor af Landhuush. Selsk.'s Virksomhed for Engvandingen hos Bønderne langs med det rige Net af Aaer og Bække, der findes lige hen til Besterhavet. Mange Bønder have derved fordoblet Udbyttet af deres Enge, saa have drevet det videre, og det kan vel anses som en Klage, der gjælder i Almindelighed, at Bonden ikke med tilstrækkelig Flid og Omhu har holdt Hævd over det, han paa saa nem en Maade er kommet til; og naar Engen først forsømmes i nogle Aar, groer den let til, og Arbejdet og hans Umage er da spildt. — Dog to Bønskeligheder fandt jeg temmelig hyppige, som Bedkommende havde at kæmpe med, enten, at der var temmelig lidt Vand, eller at Jorden var svampet og for fugtig, fordi Aaerne hidtil have havt Lov til at gaae i deres uendeligt krumme Leie, hvorved Vandet kun seent kommer bort, endskiøndt Faldet er stærkt nok, til at Vandet kunde benyttes til Gavn, istedetfor

den hyppige Skade, det nu volder. — Her kræver Naturen nogen Hjælp, og jeg vil haabe, at denne ikke skal lade vente for længe paa sig.

I Binding Sogn, Ulyborg Herred, traf jeg en Bonde, Christen Kleinstrup, der ligeledes havde modtaget Hjælp til sine Enge, og som vidste at skjønne derpaa; han havde allerede i over 20 Aar bestræbt sig for at føre Vand ind paa sin Eng, men han havde begaaet den Feil, som Bønderne saa almindeligt begaae paa egen Haand, at han ikke sørgede for at føre Vandet af igjen. — En lille Bæk gif ganske tæt forbi hans Gaard med stærkt Fald, saa at den indesluttedes af steile Strænter, der laae under Vandspeilet i Bækken ved Engens Begyndelse, og hvor Vandet altsaa kunde ledes op over; for Diet saae det aldeles ud, som om Vandet gif opad Bakke. Her saae jeg et egentligt vildt Hænganlæg, der bestaaer i, at vandret (men altsaa ikke lige-) løbende Rønder overskjære Strænten med nogle Alens Mellemrum. Disse ere af særdeles Vigtighed, da de bestandig opsamle Vandet og bidrage til atter at fordele det ligeligere.

Fra Karup fulgte jeg videre den omtalte Landevei indtil Sunds, hvor den gaaer over en om muligt endnu vildere Heide; men vest for Sunds begynder en større Afverling i Landets Character. — Ved Sunds Sø og langs med Holstebro Na, ligesom flere Steder mod vest udstrække sig betydelige jævne Mosestrækninger, der vistnok alle kunne forvandles til frugtbare Marker, naar de blive vel udgrøftede og merglede, forudsat at Mergelen ligger nogenlunde nær ved Overfladen. —

Jeg saae saaledes en Gaard, Eisingkjær, (Prop. Schna-
denborg) der ligger 1 Mil vest for den af Justitsr.
Fjellstrups Birkfomhed velbekjendte Sindinggaard, hvor-
til der hørte næsten udelukkende saadanne Mosejorder.
Denne Gaard, der ikke er mange Aar gammel, bliver
nu raast opdyrket; her høstede ypperlig Hvede og Klø-
ver, jeg saae endog et særdeles smukt Stykke Raps. —
Disse Moser vare ogsaa, hvad der ansees for et Tegn
paa frugtbar Jord, bevorede med Pors. — Jeg skal
ikke videre omtale Sindinggaard, der vistnok fortjente
en omhyggeligere Beskrivelse, men jeg skal blot ind-
skrænke mig til at nævne en særdeles hensigtsmæssig Ind-
retning, jeg traf her. — Justitsraad Fjellstrup havde
opdæmmet en stor Dam paa den ene Side af Gaar-
den til idetmindste 3 Al. over Vandets naturlige Høide,
hvorved han opnaaede, at kunne lede det gennem Rør
omkring i Husene og vande Creaturene i Gaarden med
rindende Vand. Spildevandet blandede sig derpaa med
Nøddingevandet og denne Blanding lededes ud paa
en Eng, der laae paa den anden Side af Gaarden.
Noget Lignende traf jeg forøvrigt ogsaa paa andre Gaarde.

Det er lidt underligt at see, hvad der dog er ret
naturligt i hine træløse Egne, hvor der som oftest er
langt til Byerne, at man aldrig træffer Broer over
de talrige mindre Vandstrømme; for Fodgængere er
der dog nu og da et Gangtræ, eller nogle Steen
ere stude frem som Forposter til selve Vandspeilet,
hvorpaa man i Reglen kan hjælpe sig over, men tilvogns
og tilhest nødes man til at prøve Dybden af Bækken.
Derimod nøies den ellers saa tarvelige Hødebonde ikke

med saa ringe Bygninger, som man ofte træffer i flere af Landets gode Egne f. Ex. paa Laaland. — Gaardene ere opmurede af Steen, som Bonden gjerne selv brænder, naar han har Leer dertil, det bliver ham naturligtvis derfor ogsaa den billigste Bygningemaade. — Det er ogsaa en vigtig Ting for Hedebonden at have godt Huusrum, da Kreaturene ere hans egentlige Indtægtskilde; han har derfor ogsaa en ualmindelig Forskjærlighed for dem, og da han altid holder saa mange deraf, som Jorden kan føde, er alt Straaet af stor Vigtighed, det bevares derfor med en ganske anden Omforg, end i Landets bedre Egne. — Man seer derfor ikke let Kornstakke udenfor Gaardene, men istedet herfor seer man omhyggeligt opstillede Stakke af Klyner, som Jyderne kalde de Tørv, de grave op af Moserne og tørre, uden at ælte dem, eller af Lyngtørv, som ligeledes brændes, eller af den unge Lyng, som bliver tørret til Foder for Faarene om Vinteren. Helst vælge Hedebøerne saadanne Pletter i Lyngen, der ere bevorede med en graa Lav, Lichen rhangiferina Linné, som de opsoge endog temmelig langt fra deres Boliger.

Det kunde synes som et Fortrin for Agerdyrningen i Mellem- og Vest-Jylland, at Bonden saa lidet, ofte aldeles ikke sælger Korn, da der derved i Gjødningen gives Jorden langt mere tilbage, end hvor Kornet tærstes og sælges; men herved mangler en Spore for Bonden til at levere godt Korn, og overhovedet til at producere Korn; hele hans Aalsbrug er ofte kun indrettet paa at levere Foder; Hedebonden spørger derfor ikke, hvor mange Fald hans Korn giver; han an-

giver i det Høieste sin Høst i Traver, hvoraf hver Trave bestaaer af 30 dobbelte Neeg. Der findes end- og Steder, hvor Kornet aldeles ikke tærstes, men hvor Negene blot bankes af mod Bæggen, før de lægges for Dvæget, for derved at faae det vægtigste og bedste Korn til Føde og Udsæd. — Her bliver altsaa ikke Brug for Tærstemaskiner; der findes vist ogsaa kun meget faa i den vestlige Halvdeel af Jylland.

Det er ganske almindeligt, at Hedebonden dyrker sin Jord uden nogen Driftsplan; han pløier og saar, hvor han synes for godt; ofte maa det samme Stykke bære Rug eller Byg i flere Aar efter hinanden, og derefter Havre igjen i flere Aar; naar Jorden saa er aldeles udpiint, saarer den Lov til at skjøtte sig selv for lang Tid. — Paa en Maade synes Jorden endnu ikke at være affræstet, thi den bedækkes snart af et $\frac{1}{4}$ M. høit Teppe af et smukt blaaligt Græs, Sandstjæg, der henimod Efteraaret giver Marken et guult Udseende, naar Toppen begynder at visne, — men dette staaer saa usforstyrret, som muligt, thi Creaturene æde det ikke.

Dette gjælder om den egentlige sandede Hede, og ofte seer man, at Bonden dyrker denne og lader den frugtbarere, med Vørs bevorede Mosejord ligge urørt, fordi denne kræver mere Anstrængelse at bryde op og større Udgifter til Udgrøftning, end den lettere Jord. Her sparer Hedebonden vistnok paa urette Sted, især da han slet ikke mangler Arbeidskræfter til den stærkere Jord, naar han vil sætte sine Trækkestude, (som de kaldes, naar de ere vante til Aaget) for sin stærkbyggede Plov.

En anden Ting er det, om ikke den hensigtsmæssigt konstruerede Muldsjæl paa den engelske Plov rigtig kunde erstatte den 2—3 Al. lange Muldsjæl, som paa den gamle danske er nødvendig, for at hindre Juren i at falde tilbage; idetmindste saae jeg et Sted Hedefjord, der var meget godt vendt med den engelske Plov. — En anden Fordeel vilde Bønderne ogsaa have af at bruge denne Plov, at de mindre sølte deres Armod paa Træ, som ogsaa her gjorde sig gjældende, da Hjulene til Ploven (der var enten 1 eller 2) undertiden vare forsynede med et Jernbaand, der tjente baade som Skinne og som Følge.

For Hedebonden have de sidste Aar kun været lidt gunstige, da Creaturene have været i en saa paa-faldende lav Priis, men en stor Sikkerhed for hans ^{Le} Velvære har han i sit tarvelige Liv. Dvæget giver ham Føden, Faarene desuden Klæderne, som ved den huuslige Industri forarbejdes uden nogen Pengeudgift, og paa hans Befordring anvender han kun lidet; Bognen passer til de simple Landeveie og til de lette Væs, der lægges paa den; Studene er det hans Fordeel at have store og smukke, da de ere en Handelsartikel, og Hestene, naar han har dem, anvender han ingen Luxus paa.

Det er utroligt, saa megen Flid Beboerne i Heden maae anvende, for at frembringe en tarvelig Trævært om deres Gaarde, thi hvor Ahlen ligger usforstyrret under Træets Rod, kan dette neppe vegetere. Det er derfor aldeles nødvendigt paa saadanne Steder at grave Ahlen op, eller at fulegrave og tillige at

plante de Træer, der skulle danne et Hegn mod Vestenvinden, i et bredt Bælte, hvorved det ene Træ frembyder Læ for det andet, og de meest beskyttede kunne paa den Maade naae en taalelig Størrelse. — Fornemmelig saae jeg, hvormeget Menneſte=Flid kan udrette i denne Henseende ligeoverfor den ugunstige Natur, hos *L.* Pastor Schnegelsberg i Binding og hos Justitsraad Fjellstrup, der ved Sindinggaard har fremtryllet en i enhver Henseende yndig Have.

Vest for Binding strækker sig atter en betydelig og ufrugtbar Hebe, hvor der paa sine Steder viste sig Flyvesand. — Men kommer man over en lille Aa henimod Ulyborg, hører den skarpe Hebe efterhaanden op, Vandet bliver atter fuldkommen fladt, men de regelmæssigt inddeelte Marker, de tætbebyggede Egne med smukke Gaarde og undertiden kraftige Træer, hvor disse staae i Læ af Gaardene, vidne om, at Jorden her er fortrinlig. — Her findes ogsaa et ypperligt Mergellag, som man tilmed uden Banſelighed kan komme til; det er ikke som længere mod Øst, hvor Hedebonden ofte forgjæves søger efter Mergel; og naar han endelig finder den i en 3—4 M. Dybde, maa han søge at optage saa meget, som mueligt, paa een Dag, thi den næste Dag kan han vente at see Hullet tilluffet af Sand. Et godt Exempel paa, hvad Jorden her ved en kyndig og virksom Behandling formaaer at afgive, saae jeg paa Biumgaard, der ligger $\frac{1}{2}$ Mil øst for Nørre Vosborg. Denne Gaard har under sin nuværende Eier, Landvæſenscommiſſair Roefoed, for hvert Aar regelmæssigt givet et større Udbytte. Man saae derfor her

talrige Kornstakke ved Gaarden, hvad man forøvrigt ofte seer paa denne Egn. Her vare ogsaa Enge, der vare en Deel forbedrede, men Eieren vilde underkaste dem en ny og grundigere Behandling. — Man træffer vel neppe noget Sted en saa almindelig udbredt Interesse for Engvanding, som paa denne Egn; dertil give ogsaa de store Engstrækninger og det gode Vandforraad rigelig Anledning. Det smukkeste naturlige Anlæg, jeg har seet, traf jeg hos Provst Krarup i Ulvborg; det gav omtrent 4 Læs fortrinligt Hø pr. Td. Td., hvad der i Forhold til de Beføstninger, der vare gjorte paa det, var særdeles meget; jeg troer, at disse indskrænkede sig til omtrent 8 Rbd. pr. Td. Td.

I Nærheden af Nissumsfjord ligger en Gaard, der hedder Svendsholm, dens Eier, Hr. Strandbygaard, havde paa egen Haand anvendt megen Tid og Flid paa sine Enge. Da han havde Brug for meget Vand, havde han opdæmmet en vandriig Kilde til omtrent 3 Al. over den omgivende Eng; derved opnaaede han at kunne gjennem ikke ubetydelige ophoiede Vandledninger føre Vand omkring paa en Deel af sin Eng. Jalt kunde han vande omtrent 30 Td. Td., og noget deraf, der blev anlagt ifjor, havde allerede i Sommer givet 1 Læs Hø pr. Td. Td.; det er naturligviis kun en Begyndelse, men det maa bemærkes, at der aldrig havde været flaaet paa Engen tidligere. — Dette Anlæg har desto mere Interesse, naar man veed, at Udgifterne i rede Penge neppe beløb sig til 1 Rbd. for hver Td. Td., der kunde vandes. — Af de Enge, jeg saae ved Nørre Bøsborg, som tilhører Justitsraad Tang, forekom

en mig at være den interessanteste, der dannedes paa Bunden af en Tørvemose, ved at denne bortskjæres i regelmæssige Stykker og til en bestemt Dybde; for hvert Aar kastedes Muldjorden og de derpaa vorende Planter fra det Stykke, der da skulde under Behandling, ned paa det i det foregaaende Aar opgravede Stykke, og denne Jord bar da i det første Aar *Inofurt* (*Cineraria palustris* L.) og andre Moseplanter, men paa 2—3 Aar var der smuk Eng, hvor Kreaturene kunde græsse paa.

Om Jydernes Maade at høste paa skal jeg tale et Par Ord, da jeg bestandig traf den eens lige fra Østkysten til Vestkysten. — Da jeg i Begyndelsen af Septbr. var paa Østkysten af Landet, var Høsten meget nær sin Ende, som oftest manglede kun Rivingen, som gjerne bliver liggende, til alt det bundne Korn er i Huus, det rives da sammen af Karle, der trække en stor 3 Al. bred Rive efter sig og kjøres saa hjem uden at bindes, for at bruges til Foder for Dvæget. Men da jeg mod Slutningen af Maaneden var paa Vestkysten, var Høsten der ogsaa mod sin Ende, ogsaa der manglede hyppigt Rivingen, jeg saae endog hos Bønderne en Deel grøn Havre endnu staae paa Marken, som de nu maatte meie, uden at den endnu var moden; det er en af Følgerne af, at de spare paa at udgrøfte deres Jord, de kunne derfor ofte først silde besaae den, og Jorden er fugtig og kold, saa man her seer Exempel paa, at Havren i vort Klima ikke kan blive moden, som om vi vare flyttede adskillige Grader mod Nord. — Som bekjendt gaaer der bestandig en Vige bagefter

Karlen, der meier, for at binde op, og man paastaar, at det fremsthynder Arbeidet, at Karlen lægger Staaet ind imod det staaende Korn, og ikke ud derfra, som Skif er i flere Egne af Landet.

Paa Tilbagereisen saae jeg en gammel Gaard, Breininggaard, der ligger 2 Miil øst for Ringkjøbing; den har i sin Tid været et Munkelofster og bærer endnu tydelige Spor deraf. — Gud veed, om Munkene dengang dyrkede noget af det, som nu er begroet med Lyng, men vist er det, at de have forstaaet at vælge sig et Sted, hvor Jorden kunde lønne deres Umage. — Gaarden er omgivet af store og anseelige Træer, græsrigge Enge og frugtbare Marker; man skulde ikke mærke her, at umaadelige Lyngstrækninger i kort Afstand omgive denne Gaard og den tilstødende By, Breininge. Her gaaer en betydelig Vandmængde forbi Gaarden, der med meget Held er benyttet til at vande Lyngheide med, som derved er forvandlet til god Eng, men her kan i denne Retning udrettes langt mere. — Men fornemmelig blev Vandet benyttet som bevægende Kraft, deels til at drive en Mølle og deels til at drive et Kornbrænderi, hvortil der ogsaa skulde benyttes nogen Damp. — Dette Brænderi, der er bygget iaar, vil ventelig forrente sig særdeles godt, selv fraset den gode Indflydelse, det maa have paa Gaarden og Omegnen, der herved faaer et beqvemt Affætningssted for sit Korn, thi Driftsomkostningerne blive her betydeligt formindskede, da her ikke skulde bruges Steenful, men Klyner, hvoraf Gaarden

kan raade over betydelige Mæſſer. Det ſamme er viſt nok ogſaa Tilfældet med et andet betydeligt Dampbrænderi, der hører til Nørre Boſborg. — En Gaard, der i flere Henſeender, navnlig med Henſyn til Veliggenhed og Omgivelſer, ligner Breininggaard, er Møltrup, hvis Eier, Grev Verche, tillige har anvendt en Deel paa dens Forſkjønneſe. Her var ogſaa ſtabt Enge, hvor der tidligere ikke kunde være Tale om at ſlaae Græs. En Eng laae langs med Bredderne af en kraftig Vandſtrøm og kunde alſaa faae rigeligt Vand, en anden derimod havde tidligere ikke havt tilſtrækkeligt Vand, derfor var Lyngen endnu ikke aldeles forsvunden, men dette blev nu afhjulpet, ved at en Kanal blev gravet, der ſkulde føre mere Vand paa Engen. Vandet var her afledet i en betydelig Afſtand, ſaa det mod Enden af Engen gif oppe paa Skrånten, hvorfra det ſkulde vande den betydelige Skraaning, derved vanſteliggjordes Vandingen, da Skrånten blev ſtorre mod Slutningen og krævede alſaa der den ſørſte Vandmængde. — Et lille ſærdeles nydeligt Kunſtanlæg laae tæt udenfor Gaarden, det ſyntes at være anlagt ikke uden en vis Purus.

Syd for Møltrup ſaae jeg ved Trøſtrup, (Propr. Gjedding) flere ſmaa Enganlæg af forſkjellige Slags, navnlig var et naturligt Anlæg gjort i en Lyngmofe, der laae langs med en lille Vandſtrøm noget ſyd for Gaarden; her var endnu noget for fugtigt, til at det kunde blive rigtig godt, men et ſtort Udbytte behøvedes heller ikke for at betale Renten af 8 Rbd. pr. Td. Td., ſom dette Anlæg havde koſtet.

Min Lyst til at flyde Gjenvei var her nær kommet mig dyrt til at staae; jeg benyttede mig af en Sluse, der var sat i Bækken for Engens Skyld, til at komme over denne; jeg vilde da skraae over Lyngbakkerne i sydlig Retning, da jeg saa vidste, at jeg maatte træffe Landeveien mellem Ringkjøbing og Silkeborg. Men da jeg kom ud i Mosen paa den sydlige Bred af Bækken, befandt jeg mig paa en Hængesæk, som paa sine Steder var saa tynd, at jeg var nærved at mistvile om, at den kunde bære mig; det er en af de uheldigste Situationer, man kan komme i, thi gaaer Mos- og Lyng-Tæppet itu, falder man i en Sø, hvoraf man ikke vil kunne komme op igjen.

Paa min Vandring videre mod Øst kom jeg igjennem det frugtbare Strøg mellem Sneiberg og Ifast, hvor der ofte findes Leerjord i selve Overfladen; jeg havde god Leilighed til at bemærke det ved Ifast ved den nye Landvei, der var anlagt mellem Ifast og Silkeborg, og som agtes fortsat til Aarhus og til Ringkjøbing. — Naar man kommer 1 Miilsvei øst for Ifast, begynder Landet at hæve sig temmelig betydeligt, hvorved det ikke just vinder i Frugtbarhed, og naar man kommer op paa en Høideryg, der hedder Hørbylundskrat, som er bevoret med lave Ege- og Bøgebuske, seer man pludselig de smukke Skove og Søer ved Silkeborg, og vender man sig om, har man den flade, her yderst ufrugtbare Hede bagved sig. — En Miil vest for Silkeborg ligger Seilgaard, som tilhører Klædefabrikur Bruun; her er et betydeligt Enganlæg af

kunstige Nygge og Hæng, men flere ugunstige Forhold, der vistnok ikke ere lette at overvinde, forhindre her et saa godt Resultat, som man maatte ønske Eieren efter saa megen Dpoffrelse. — Af de 50 Td. Ld, der vare bestemte til fra Lyngstrænter at forvandles til Enge, bleve endnu kun de 30 slaaede, og disse gave ikke 2 Læs Hø pr. Td. Ld.; paa en Deel af det øvrige var Lyngen brændt, efter at den havde været strællet af og atter var lagt paa (det er rigtignok ikke den meest økonomiske Maade at gjøre Anlæg paa), og der var da saaet Græs i Jorden, men dette holdt sig kun eet Aar, nu begroer den igjen med Lyng, og først naar der atter danner sig en Lyngtørv, kan Anlægget vandes med Kraft, da Vandet nu vilde skjære Huller i det løse Sand, især hvor Strænterne ere temmelig steile. — En egen Hindring for Vegetationen saae jeg ogsaa paa denne Eng, idet en stor Mængde Alger af en kaffebrun Farve, der kom med Vandet fra en Skovbæk, lagde sig paa Nyggene og forhindrede da aldeles Vegetationen ved det sammenhængende Tæppe, de dannede. — Man kan ikke noksom ønske, at disse Bansteligheder snart maae blive overvundne, saa at disse Enge engang kunne blive et lærerigt Exempel paa, hvad der kan udrettes med saadanne ufrugtbare Strækninger.

Efter at have lagt Veien om ad Silkeborg, der jo har Interesse for sin særdeles smukke Omegn og for sin Nyhed som Kjobstad, laae det endnu kun i min Plan at see de interessante og betydelige Anlæg, som Hoffægermester Thygeson har ladet udføre ved Mattrup (der ligger 3 Mil vest for Horsens). — Man traf her

Enge paa de meest forskjellige Udviklingsstrin, fra ganske nyligt anlagte, endnu med Lyng bevorede Enge til saadanne Enge, om hvilke den Fremmede ikke kunde ane, at de engang vare unyttige Lyngstrækninger eller utilgængelige Sumpe, der først og gjennem flere Aar maatte modtage en mechanisk Forbedring, ved at Gruus trilledes fra de tilstødende Baffer ud i Sumpen, og der ved opnaaedes endelig en saadan Fasthed, at der nu kan kjøres paa Engen. Her dannedes et fuldstændigt kunstigt Anlæg, men da der naturligtviis manglede Tørv at bedække Jorden med, maatte der udenfra hentes de fornødne Tørv til at begrænse Rygrenderne med, den øvrige Tørv maatte efterhaanden dannes paa Stedet. — Det viste sig her, at Lyngen aldeles fortrængtes af gode Græsfer i Løbet af 1—2 Aar, hvor der kunde vandes tilstrækkeligt, ellers medgif naturligtviis flere Aar.

Denne Gaard bærer vistnok i enhver Henseende Præget af en kraftig og intelligent Behandling, men jeg skal endnu blot nævne een Ting, der ligger meget nær den omhandlede Gjenstand. Hoffægermester Thygeson har sin største Besætning i Faar (1500 Stkr.), og for altid at kunne give dem saa god en Græsning, som muligt, havde han indrettet sig en Frøskole for de Græsfer og andre Planter, som han fandt vare søgte af Faarene, og som tillige passede for hinandens Selskab. Det er en Ting, som vore Landmænd ikke noksom kunne være opmærksomme paa, da det er af stor Betydning, at netop saadanne Planter saaes sammen, der søge hinandens Selskab, eller rettere, der ere i den

Grad eiendommelige, at de uddrage forskjellige Stoffer af Jorden, saa at ikke enkelte Stoffer udtømmes, medens andre ligge urørte, og saa at paa den anden Side enkelte Planter vinde Herredømmet paa de øvriges Beføstning. — Hvor der er Tale om Græsgange, som ikke skulle slaaes, har man her større Frihed i Valget, da man ikke, som paa Slaaenge tillige skal sørge for at have Græsser, der blomstre omtrent paa samme Tid. Vi mangle desuden, saa vidt jeg veed, selvstændige Jagttagelser for vort Land, og Erfaringer fra fremmede Lande kunne ikke ligesvem overføres paa Danmark, da adskillige af de fremmede Planter ikke kunne trives hos os. Den Slags Feil har man seet mere, end een Gang i Oversættelser, der omhandle saadanne Gjenstande, og som lidet vilde gavne dem, der vilde benytte dem.

Ved de 3 sidstnævnte Gaarde, Møltrup, Seilgaard og Matstrup, var der ansat Engfogder, Bønderkarle, der i sin Tid oplærtes paa Landhuusholdningssekskabets Foranstaltning, og som nu ere til stor Nytte for Jyderne. — For større Enge er det vist i Eierens velforstaaede Interesse at have en bestemt Mand ansat ved Engen, der har Kjendskab og deraf følgende Kjærlighed til den Gjerning, der er betroet ham; det er nødvendigt, dersom der virkelig skal opnaaes alle de Fordele ved Bandingen, som saa ofte nævnes, men som naturligtviis ikke kunne komme Den til Gode, der ikke har Leilighed til at anvende den fornødne Tid paa sin Eng. — Andre af de tidligere Lærlinge reise omkring og udføre Engarbejder paa Accord, de føre saa

deres egne Folk med dem. — Af saadanne Engfogder var Anlægget ved Nye Mølle udført, som jeg omtalte i Begyndelsen af disse Optegnelser, og ligeledes ved den lille Gaard, Trøstrup, og i Ringkjøbing Amt vare Adskillige i stadigt Arbeide under Amtets landoekonomiske Selskab, der meget har bidraget til at udbrede Engvandingen i Amtet, ved at betale Engfogden alt, hvad han skal have mere, end (jeg troer) 1 Mk. daglig, naar han arbeider hos Selskabets Medlemmer. — Hvormange der for Tiden ere beskæftigede paa den Maade, og i det Hele arbeide som Engfogder, har jeg ingen Forestilling om; vist er det, at de endnu ikke have naaet at fortrænge Hannoveranerne, hvoraf der endog i disse Aar arbeide Adskillige her i Landet. — Men jeg maa tilføie, at disse Beretninger om Enganlæg ikke have nogensomhelst Fuldstændighed, selv ikke for det Bælte af Jylland, jeg havde Leilighed til at bereise; jeg hørte ofte Tale om Anlæg paa den og den Gaard, uden at jeg har villet anføre det i disse Optegnelser, da en blot Angivelse af de Anlæg, der tilfældigviis kom for mine Øren, neppe kunne tænkes at have nogen Interesse; Engvandingen er virkelig i den Grad udbredt og bekjendt i Jylland, navnlig i Heden og paa Vestkysten, at den hyppigt er anvendt, hvor Forholdene nogenlunde indbyde dertil, og det vil fremgaae af disse Optegnelser, hvad jo ogsaa i Forveien var bekjendt, at det er oftere forsøgt at danne Enge, hvor Naturen kun lidet indbød dertil.

Sluttelig har jeg endnu en Anmodning at gjøre for det Tilfælde, at Noget ikke alene har stænket disse